

УДК 811.112.2'255.4:821.161.2-32.09

СИМВОЛ ХРЕСТА В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ О. РОЗДОЛЬСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ В. СТЕФАНИКА «КАМІННИЙ ХРЕСТ»)

Матвіїшин О.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглядається функціонування символу камінного хреста в однойменній новелі Василя Стефаника. Особливу увагу звернуто на аналіз цього символу у перекладах О. Роздольського німецькою мовою. Обґрунтовано важливість орієнтації на символічні знаки першотвору для відтворення їх стилістичних особливостей при перекладі. Встановлено, що основними ознаками символу є його багатозначність, двоплановість семантики, контекстуальне навантаження, які збережено або компенсовано у перекладі. Основними засобами адекватного відтворення символу цільовою мовою виступають словникові або варіантні відповідники, контекстуальні заміни.

Ключові слова: переклад, символ, адекватність, відтворення символів, перекладацькі трансформації, контекст, національний колорит.

Постановка проблеми. Українська проза початку ХХ століття в її німецькомовній інтерпретації дає багатий матеріал для наукових досліджень у царині міжкультурних контактів, а її символіка, як частина загальної системи символічного відображення світу, вважається однією з найдавніших і найбагатших систем традиційної культури на планеті [9, с. 53]. Класики української літератури у своїй художній творчості неодноразово зверталися до словесних символів, звукового символізму, символічних образів, знаходили в них могутній засіб образного осягнення дійсності й художньої виразності. Основою для дослідження символів та їхнього функціонування в структурі художнього тексту є українська новелістика, зокрема творчість В. Стефаника, яка характеризується пильною увагою до зображення внутрішнього світу людини, поетичної семантики, використання художніх засобів, лаконізму викладу. Однак на сьогоднішній день в теорії та практиці художнього перекладу мало наукових розвідок, зокрема в українсько-німецькому зіставному аспекті, присвячених символічним образам В. Стефаника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Символіка української художньої прози в перекладознавчому аспекті є проблемою актуальною, оскільки тісно пов'язана із питанням лінгвокультурних, когнітивно-семіотичних та когнітивно-дискурсивних підходів до дослідження мовних одиниць та їх функціонування у дискурсах різних мов. Численні досягнення у вивченні сутності символів, їх класифікації продемонстровані у дослідженнях В. Кононенка [3], М. Дмитренко [9], питання архетипу і символу висвітлено у працях О. Потєбні, К. Юнга [10], проблеми трансформації символів у художньому перекладі вбачаємо у наукових доробках М. Новикової [5], Н. Романюги [7], К. Панасенко [6] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак це питання є мало вивченим, оскільки автори акцентують свою увагу на відтворенні символів загалом або/чи інтерпретацію символу хреста англійською мовою; символіка новел В. Стефаника в німецькомовній трансформації частково висвітлена у дослідженнях О. Матвіїшин [4]. Звідси актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням особливостей адекватного відтворення символу, зокрема символу хреста,

в перекладі німецькою мовою, який є важливою складовою у змісті першотвору.

Метою статті виступає аналіз символу камінного хреста в німецькомовних інтерпретаціях О. Роздольського. **Об'єктом** дослідження є мова прозових творів В. Стефаника, **предметом** аналізу – символ камінного хреста та особливості його перекладу цільовою мовою. Мета наукової розвідки зумовлює вирішення таких завдань: 1) проаналізувати значення символу хреста у текстовій першотвору; 2) визначити особливості відтворення символів мовою перекладу.

Виклад основного матеріалу. Провідна роль в ідентифікації концепту новели В. Стефаника «Камінний хрест» належить передусім релігійному змісту заголовку, символічна художня деталь якого визначає загальне емоційне звучання цілого твору. Дослідник символіки української мови В. Кононенко зазначає, що релігія здійснює певний вплив на національні символи, однак біблійна символіка не може перетворитися у власне національну: «Не можна применшувати вплив християнства на формування символіки християнських народів, вироблення власне національних рис у системі біблійно-образного сприйняття світу, як не можна недооцінювати зворотний процес – позначення давньої міфології, накладання її образів на християнську символіку» [3, с. 68]. К. Юнг стверджує, що «головні символічні фігури будь-якої релігії завжди виражають певну моральну та інтелектуальну установку. Як приклад я міг би взяти хрест із усіма його багатогранними релігійними значеннями» [11, с. 172]. Використання В. Стефаником релігійного символу сягає прадавнього загальнокультурного архетипу. Шляхом віднайдення прямого німецькомовного відповідника «Das steinerne Kreuz» відтворює назву новели О. Роздольський. Сама назва новели багатозначна: з одного боку, хрест – це пам'ятник на згадку про себе і свою сім'ю, бо головні герої твору, Дідухи, позбавлені можливості бути похованими на рідній землі, а з іншого, хрест – це символ непосильної, людської праці селян. У цьому контексті щодо другого – символічного – значення заголовка новели варто згадати біблійний фразеологізм «нести свій хрест», тобто «нести всі тягарі власного життя», який має свій прямиї еквівалент у німецькій мові «Jeder hat sein Kreuz zu tragen».

Виходячи із німецькомовного варіанта назви новели, рішення перекладача схвальне, бо дозволяє відтворити закладений в неї образ надлюдської працьовитості [4, с. 9].

Образна природа символу в зіставному аспекті дослідження вимагає обов'язкового врахування основних способів відтворення семантико-стилістичних функцій словесного образу, системного й цілісного підходу до перекладу художніх творів, лінгвостилістичних особливостей відтворення образу в художньому перекладі.

Аналізуючи семантичне наповнення символу «хрест», слід звернути увагу на визначення поняття «символ». У поетичному словнику О. Квятковського символ розуміється як «багатозначний предметний образ, який об'єднує (сполучує) різні плани відтвореної художником дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості» [2, с. 263]. Специфіку символу як форми вираження визначає той факт, що у художньому творі символ здатен виступати провідником емоційно-естетичних і ціннісних категорій. Завдяки символам особистість може орієнтуватися у світі й адаптуватися у ньому, у такий спосіб набуваючи здатності до життя та самореалізації. У цьому й полягає цінність символу як основного засобу осягнення людиною багатогранності і цілісності художнього світу [1, с. 66]. Основні ознаки символу (двоплановість семантики, культурна та контекстуальна обумовленість, багатозначність, зображально-виражальна здатність) часто стають причинами усвідомлених або неусвідомлених труднощів, з якими може зіткнутися перекладач за умови необхідності відтворення засобами цільової мови подібних одиниць художнього тексту. З огляду перекладознавства семіотичний аспект дослідження символу набуває архіважливого значення, адже, будучи елементом коду культури, символ у процесі перекладу тексту потребує об'єктивного декодування, що є необхідною умовою досягнення адекватності [6, с. 265].

Тлумачний словник української мови дає наступне пояснення поняття «хрест»: «Хрест» – це предмет і символ культури християнської релігії». Вважають, що хрест міг розумітися як символ життя, духу і матерії, як єдність чоловічого і жіночого начал. Горизонтальна лінія хреста означала жіноче ество, землю, а вертикальна лінія – чоловіче ество, небо і дух; центр у Хресті – носій вищої духовної цінності [3, с. 77]. Біблійний символ хрест означає віру в Бога, любов, надію на перемогу і спасіння. У словесній тканині художнього твору символ хрест – це і виразник страждання за певну ідею, випробування духу, терпіння в ім'я чогось великого. Тож у перекладі важливо відтворити багатозначність символу камінного хреста, якого пропонуємо розглянути у кількох ракурсах:

1. *Камінний хрест – це пам'ятка про Івана Дідуха*, який поставив хрест на горбі як пам'ять про себе; на ньому він викарбував своє та жінчине ім'я, щиро просив людей не минати цього місця: «Просю я вас дуже грешно, аби-сте мені мого хреста ніколи не минали. Буду за вас Бога на тім світі просити, лиш зробіть дідові его волю» [8, с. 78] – «Ich bitt' euch sehr darum, daß ihr nie und nimmer an meinem Kreuze vorübergeht! Ich werd' Gott für euch bitten in jener Welt, nur müßt

ihr dem Alten schon seinen Willen tun» [11, с. 30]. Вдумливе об'єктивне проникнення в глибинну суть першотвору дозволило перекладачеві вірно відтворити низку лексем національного, зокрема локального колориту, приміром, іменник «Alte» у значенні «дід» передає його конотативне нашарування, бо йдеться про людину похилого віку. Натомість, звертання головного героя у В. Стефаніка емоційніше та експресивніше, ніж у перекладі О. Роздольського: «Ich bitt' euch sehr darum» [11, с. 30], де воно втрачає свою витонченість і національний, зокрема покутський колорит, оскільки відтворено його дескриптивом. Іван Дідух просить людей доглядати хрест, наскільки дорогим він був для нього, звертається до односельців як до господарів, газдів: «Такий тежкий [хрест], що горб го не скине, мусить го на собі тримати так, як мене тримав. Хотів-ем кілька памнетки по собі лишити» [8, с. 77] – «Es wiegt so schwer, daß der Hügel es nicht abschütteln kann, es auf sich halten muß, so wie er mich gehalten hat. So viel Andenken an mich wollte ich hinterlassen» [11, с. 28]. Змістова картина першотвору – цінність хреста для головного героя – знаходить своє чітке відображення у перекладі, хоча при відтворенні діалектизмів О. Роздольський послуговався загальнолітературними словами. Такий прийом перекладу є цілком доречним, бо насиченість, приміром, транскрибованими діалектизмами значно б обтяжувала чужомовного читача у сприйнятті твору чи призвела б до повного нерозуміння.

2. *Хрест є символом тяжкої селянської долі, символом біди та безнадії*. В. Стефанік отожднює нестерпні страждання й терпіння Івана Дідуха з трагедією всього українського народу, який несе камінний хрест нестатків, відчаю. Для Дідуха хрест порівнювався з тяжким хрестом, який він покірно ніс усе життя, – хрестом виснажливої праці. «Не раз, як днинка кінчилася, а я впаду на ниву та й ревню молюся до Бога: Господи, не покинь мене ніколи чорним кавалком хліба, а я буду все працювати, хіба би не міг ні рукою, ні ногою кинути» [8, с. 78] – «Wie oft, wenn der Gottestag zu Ende war, bin ich auf Acker hingesunken und habe heiß gebetet zu Gott: Herr, versage mir nicht mein schwarzes Stück Brot, und ich werd' immer arbeiten, bis daß ich weder Hand noch Fuß mehr regen kann» [11, с. 29]. Яскравий стилістичний малюнок першотвору німецькою мовою підкреслює перекладацький почерк О. Роздольського, якому під силу скупими лаконічними Стефаніковими фразами досягти вишуканості образу, художнього колориту. Живописність перекладу посилюється використанням лексеми «Gottestag» (Божа днина), яка несе експресивніший заряд, ніж іменник «днинка».

У наступному прикладі обличчя Івана порівнюється із землею: «Очі замиготіли великим жалем, а лице задрожало, як чорна рілля під сонцем дрозить» [8, с. 78]. Цей високий лад «поетичного вкраплення» підносить звичайну мову, узагальнює звичайну ситуацію, створює особливе настроєве тло. Відчувається, як стираються грані між простим, буденним і поетично піднесеним. В. Стефанік непомітно, ніби зсередини, показує їх рівноправність. У своєму перекладі О. Роздольський вдався до дескриптивної перифрази:

«In seinen Augen flimmerte grenzenloses Weh, sein Antlitz bebte wie das schwarze Erdreich unter der sengenden Sonnenglut» [11, с. 29]. У силу того, що перекладач відчув емоційне нагнітання твору і використав для порівняння вдало дібрані експресивні одиниці «Antlitz», «Erdreich» перед німецькомовним читачем постає один з прикладів відшліфованої поетичної майстерності, де простота зведена до рівня художнього принципу.

В основі порівняння «Потім мене такий туск напав, що-м чиколонки гриз і чупер собі микав, качев-ем си по соломі, як худобина» [8, с. 78] лежать діалектизми «чиколонки» – кістки на руках та «чупер» – волосся, чуприна. Саме ці діалектні одиниці, підсилюючи момент прощання покутянина Івана Дідуха із селом, його розпачливий та безсилий стан, утворюють реальну картину. Відтворення ланцюга фразеологічних одиниць О. Роздольським має певні прорахунки, які зумовлені специфікою цих одиниць: «Und dann kam solch ein Sehnen über mich, dass ich meine Fingergelenke zernagte und die Haare mir ausraufte und mir auf dem Boden wälzte wie ein Vieh» [11, с. 29]. Перекладач замінює діалекти загальнолітературними словами, а фразеологізми перетворюються у вільні словосполучення, які через вдало підібране контекстне оточення адекватно передають своє семантичне наповнення і не втрачають експресивного потенціалу, зберігаючи при цьому свій зміст.

3. *Хрест виступає символом смерті, могили.* Тугою, слізьми і плачем прийняті всі присутні, немов перед прощанням: «Як би хмара плачу, що нависла над селом, прорвалася, як би горе людське дунайську загату розірвало – такий був плач» [8, с. 80]. Першочерговим завданням для перекладача є відтворення семантико-стилістичних функцій порівняльних зворотів з національною маркованістю засобами цільової мови. Символічною назвою виступає топонім Дунай, який може бути вісником, місцем або джерелом горя, безповоротної біди, неминучої розплати, а в даному випадку вираз «дунайська загата» вжито на означення конкретної міри величини відчаю. О. Роздольський подає дослів-

ний переклад порівняльного виразу: «Als wäre eine Tränenwolke, die über dem Dorfe gehangen, plötzlich entzweigerissen, als hätte Menschenweh den Donaudamm durchbrochen – solch ein Weinen hub an» [11, с. 32]. Переклад втрачає образність, певною мірою ритм та інтонацію порівняння, а закладений у ньому образ горя буде незрозумілим для німецькомовного читача, який необізнаний з фольклорним баченням нашого народу.

Іван Дідух емігрує, піддавшись вимогам дружини і синів. Він не тішить себе ілюзіями, бо переконаний, що Канада – це могила для нього і дружини: «Куди цьому, газди, йти з печі?... Аді, видиш, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам!». І показав їй через вікно могилу» [8, с. 77] – Wie soll das da, ihr Wirte, vom Ofen herab?... Da schau, siehst du, wo dein Weg ist in dein Kanada? Da – dort! Und er wies mit der Hand durch das Fenster auf den Grabhügel» [11, с. 27]. Як видно із порівняльного аналізу, О. Роздольський відтворив семантико-стилістичні особливості першоджерела, зберігши транскрибований топонім. У перекладі для іменника могила віднайдено еквівалент Grabhügel, що дозволяє яскравіше відтворити уособлення смерті. Проте німецький відповідник «Ofen» українській реалії «піч» донесе іншомовному читачеві лише семантичне наповнення етнолексми, без її конотативних нашарувань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи із проаналізованого матеріалу, можна стверджувати, що символ камінного хреста є невичерпним, що це знак, позначник якого втілює досить складний у пізнавальному відношенні об'єкт дійсності. Порівняння оригінального і перекладного текстів показує, якою ґрунтовною повинна бути праця перекладача, аби передати ідейний задум автора першотвору. Відмінність мовно-концептуальних картин світу вихідної мови й мови перекладу є часто причиною лексико-семантичних, граматичних і стилістичних трансформацій символів. Незважаючи на певні розходження з оригіналом, викликані складністю розуміння та особливостями відтворення покутських діалектизмів, О. Роздольському вдалося досягти відповідності естетичного сприйняття тексту перекладу.

Список літератури:

1. Власевская И. А. Роль символа в анализе и интерпретации художественного текста / И. А. Власевская // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Амосова. – 2009. – Т. 6 – № 2. – С. 64-69.
2. Квятковский А. П. Поэтический словарь [Электронный ресурс] / [науч. ред. И. Роднянская]. – М.: Советская Энциклопедия, 1966. – 376 с. – Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/kps/kps-abc/kps/kps-1561.htm>.
3. Кононенко В. Символи української мови / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ: Видавництво «Плай», 1996. – 269 с.
4. Матвіїшин О. М. Українська проза початку ХХ століття в перекладах німецькою мовою: лінгвокультурний вимір: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / О. М. Матвіїшин. – Київ, 2011. – 20 с.
5. Новикова М. А. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя и их английских переводов): [учеб. пособие] / М. А. Новикова, И. Н. Шама. – Запорожье: СП «Верже», 1996. – 172 с.
6. Панасенко К. О. Проблемы відтворення символіки поетичного тексту у перекладі / К. О. Панасенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2013. – Вип. 20. – С. 263-267.
7. Романюга Н. В. Лінгвістичний та семіологічний виміри відтворення художнього світу автора (на матеріалі англомовних перекладів української малої прози кінця ХІХ – першої чверті ХХ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Н. В. Романюга. – Київ, 2012. – 20 с.
8. Стефанік В. Мое слово. Новели, оповідання, витяги з листів / В. Стефанік; [упор. Л. Дем'янівської]. – К.: Веселка, 2001. – 319 с.
9. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко та ін.; [за ред. М. К. Дмитренка]. – К.: Народознавство, 1994. – 140 с.
10. Юнг К. Психология и религия // Юнг К. Архетип и символ. – М., 1991. – 304 с.

11. Stefanyk W. Das steinerne Kreuz / W. Stefanyk; [aus dem Ukrainischen übersetzt von O. Rosdolskyj] // Ukrainische Rundschau. – 1908. – Jg. 6. – № 2. – S. 21-33.

Матвишин О.Н.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

**СИМВОЛ КРЕСТА В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ
О. РОЗДОЛЬСКОГО (НА МАТЕРИАЛЕ НОВЕЛЛЫ
В. СТЕФАНИКА «КАМЕННЫЙ КРЕСТ»)**

Аннотация

В статье рассматривается функционирование символа каменного креста в рассказе Василия Стефаника. Главное внимание уделяется анализу этого символа в переводах О. Роздольского на немецкий язык. Обосновано важность ориентации на символические знаки подлинника для отображения их стилистических особенностей при переводе. Определено, что главными признаками символа является многозначность, двуплановость семантики, контекстуальна обусловленность, которые воспроизведены или компенсированы в переводе. К основным средствам адекватного воспроизведения символа в переводе относятся словарные и вариантные соответствия, контекстуальные замены.

Ключевые слова: перевод, символ, адекватность, перевод символов, переводческие трансформации, контекст, национальный колорит.

Matviyishyn O.M.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**THE SYMBOL OF CROSS IN THE GERMAN-SPEAKING INTERPRETATION
OF O. ROZDOLSKYI (BASED ON THE SHORT-STORY
BY V. STEFANYK «THE STONE CROSS»)**

Summary

The article deals with the functioning of the symbol of the stone cross in Vasyl' Stefanyk's short-story. A great attention is paid to the analysis of this symbol in O. Rozdolskyi's translation in the German language. The importance of understanding the symbol signs of the original for the reproducing their stylistic peculiarities while translating has been proved. It is determined that the main characteristics of the symbol are its polysemy, double semantics, contextual loading, which are depicted or compensated in the translation. The main means of the adequate rendering of the symbol of the target language are lexical or variational correspondings, contextual changes.

Keywords: translation, symbol, adequacy, transcoding symbols, translation procedures, context, national colour.